

Klara Sera

SEKSUALNI PRISTANAK

Sa španskog prevela Jelena Petrović

PROBLEM PRISTANKA

Pristanak na seks – tako često zastupljen u debatnim i informativnim emisijama na televiziji, u pojednostavljenoj formi razmatran na društvenim mrežama, obrađivan u pedagoškim priručnicima i pominjan u političkim govorima – danas se smatra sjajnim rešenjem. Štaviše, kao da smo se na području feminističkog promišljanja seksualnosti dosetili *optimalne* formule. Kao da je uvek bila tu, samo smo je tek sad pronašli. Reklo bi se da je to postala čarobna formula za prevazilaženje svih naših problema na polju seksa, konačni odgovor na sva pitanja. Sve u vezi s pristankom čini se potpuno transparentno i jasno. „Pristanak nema maglovitih ivica“ glasi slogan na sajtu organizacije UN Women. Kao nešto očigledno, nesporno, samo po sebi razumljivo, pristanak omogućava da se postave krajnje precizne granice. „Možda osobe koje se tim izrazima služe pristanak shvataju kao nešto neodređeno, ali sama definicija je jasna kao dan [...], nema neodređenih granica.“¹ Prožeti nekom vrstom kartezijanskog duha, u pristanku smo pronašli jasnu i razgovetnu ideju. Očekujemo da to bude ne samo instrument pomoću kog će se nasilje pravno odrediti nego i uspešan put ka dobrom seksu. Kaže se da pristanak jemči seksualnu komunikaciju i uzajamno razumevanje, to jest da služi za razrešavanje nesporazuma i neprijatnih aspekata seksualnog susreta. Kao što je rekao Džozef Dž. Fišel: „Oduševljeni pristanak, iz kog se naslućuje želja, ne samo što je polazna tačka za seksualni užitak već ga takoreći i garantuje.“² Reklo bi se, dakle, da smo pronašli nešto što je ujedno štiti od nasilja i čudesno obećanje željenog, ugodnog i lepog seksa.

---

1 Dostupno na: <https://www.unwomen.org/es/news/stories/2019/11/feature-consent-no-blurred-lines>.

2 Joseph J. Fischel, *Screw Consent. A Better Politics of Sexual Justice*, University of California Press, Oukland 2019.

Povrh svega, recept je krajnje jednostavan! Posebno rećit primer ogromne vere koju danas polažemo u čin pristanka nalazimo u knjizi Šejne Džoj Maklus *Najseksepilnija reć je „hoću“*, gde autorka tvrdi: „[...] pristanak je nešto veoma jednostavno. Lako ga je razumeti i primeniti, a pored toga što sprećava silovanje, doprinosi osnaživanju i podstiće užívanje u seksu“; „pristanak na seks zapravo je isto što i neverovatan seks“.³

Taj pojavni oblik, u kom seksualni pristanak danas izbijaju u prvi plan, isti je onaj u kom je postao tema javne debate u Španiji. Promena znaćenja pristanka propisana Organskim zakonom⁴ o sveobuhvatnom jemstvu seksualnih sloboda (10/2022 od 6. septembra) izazvala je ogromnu medijsku, politićku i pravosudnu polemiku. Ipak, zagovornici te promene sveli su je na jasnu i prostu formulu: neki žele da pristanak bude propisan zakonom a neki ne. Jedina prepreka pristanku – kao nećem navodno oćiglednom, jednoznaćnom i jasnom – jesu sudije seksistićkih nazora, koje odbijaju da ga unesu u zakon. Ako je stvar tako prosta, rešenje bi, s pravosudnog stannovišta, bilo vrlo lako: zakonom bi se jednostavno moralo zahtevati davanje pristanka. Šta je tu nejasno?

Osnovno pitanje je, međutim, sasvim drugo. Sve to insistiranje na jasnoći zapravo pokazuje da je pred nama izuzetno složenno pitanje. Tu materiju je teško urediti propisima zbog jednog politićkog problema, a on se mora rešiti pre nego što se stigne do zakonodavstva. Pristanak nije nimalo jasan i jedinstven koncept, nimalo oćigledan niti sam po sebi razumljiv, kao da ga svi shvatamo na isti naćin. On u sebi sadrži

---

3 Shaina Joy Machlus, *La palabra más sexy es sí. Una guía de consentimiento sexual*, Vergara, Barselona 2019. (Original na engleskom objavljen je kao serija tekstova na internetu *Yes Is the Sexiest Word*, ali je prevod na španski objavljen kao knjiga – *prim. prev.*)

4 U španskom pravu, organski zakon [*ley orgánica*] predstavlja pravni akt kojim se uređuju osnovna ljudska i ustavom zagarantovana prava. Usvaja se apsolutnom većinom glasova poslanika u sazivu Donjeg doma španskog Parlamenta – *prim. prev.*

ozbiljnu dvosmislenost i, kad se bolje osmotri, krije više pitanja nego odgovora. „Naoko je to jednostavna reč, transparentan pojam, lepa apstrakcija ljudske volje. A ipak je tamna i gusta kao senka i krv svakog jedinstvenog ljudskog bića.“ Ženevjev Fres je 2007. u knjizi *O pristanku s pravom* htela da ukaže na poteškoće koje dominantni diskurs kao da namerno zapostavlja.⁵ Uspela je da predstavi skrivenu višeznačnost jednog koncepta neodvojivog od mnogih političkih i pravnih okršaja u koje su žene stupale kako bi se izborile za svoja prava. Još od rimskog prava vezan za ugovor, pristanak je postao suštinski važan za razmišljanje o braku kao o uzajamnom dogovoru, za odbranu prava na razvod, to jest za sposobnost žena da pregovaraju o svakoj aktivnosti koja se odnosi na seksualni rad. Pristanak posebno pripada jeziku liberalnog kontraktualizma i predstavlja temelj modernog političkog projekta izgrađenog na istoj premisi na kojoj počiva i pravo: da se punoletne osobe slobodno dogovaraju pred drugima i pred državom. U okviru moderne filozofije, pristanak omogućava da se razlikuje područje nezakonite moći – koja se nameće silom i prinudom – od društvenog poretka zasnovanog na slobodnim građanskim odnosima. Na njemu se zasniva razlika između – ni manje ni više – slobode i potčinjenosti. Pa ipak, pristanak ima i suprotno značenje. Kao da ima lice i naličje, kao da ga možemo posmatrati i spreda i otpozadi, pristanak je u svojoj biti protivrečan. U tradiciji leve političke misli, zaokupljene odnosima neravnopravnosti i strukturama iz kojih se rađa podaništvo, koja je kritikovala fiktivnu prirodu ravnopravnosti kako je tumači pravo, pristanak može biti i *uzmicanje* pred stvarnom moći drugoga. Prema tome, pojam pristanka odnosi se na dve sasvim različite situacije: „[...] onu koja proističe iz odnosa snaga i njegovog nametnutog ishoda (popuštanja pre nego pristanka) i onu koja predstavlja ugovor (ili uzajamnu saglasnost) manje-više ravnopravnih strana“.⁶

---

5 Geneviève Fraisse, *Del consentimiento*, Palinodia, Santijago de Čile 2007.

6 *Ibid.*

Na šta, dakle, mislimo kad danas govorimo o pristanku na polju seksualnosti? Da li je tu reč o čistoj slobodi? Ili o neizbežnom odnosu snaga? Dok se u zvaničnim diskursima nižu beskonačne prednosti pristanka na seks kao nečeg nada-sve jasnog, u pozadini savremenih debata i dalje pulsira ta protivrečna i paradoksalna dvoznačnost. S jedne strane, naše društvo se zalaže za pristanak na seks čvrsto se uzdajući u mogućnosti jezika i eksplicitan dogovor – to jest u kontraktualizmu – kako na seks ne bi pala nikakva senka. Kao da primenom date formule, poštovanjem utvrđenih pravila i postupanjem po određenim receptima možemo garantovati besprekoran susret s drugima, kao i skladan, prijatan seks. Iz te optimističke vizure, nema ničeg lakšeg od sklapanja nedvosmislenih sporazuma na polju seksa. Paradoksalno je, međutim, to što se potreba za novim propisima o pristanku u istom mahu predstavlja kao hitna reakcija na nasilnu i agresivnu prirodu heteroseksualnosti. Drugim rečima, danas se bavimo pitanjem seksa ili kao prikazom savršenog sklada ili kao poprištem bespoštednog rata.

One koji se zalažu za nove propise o pristanku trebalo bi upitati da li možda previše širimo logiku eksplicitnog dogovora na terenu seksualnosti. Ako se zapitamo da li je moguće da pristanak prethodi svim znacima seksualne zainteresovanosti ili približavanja, obično dolazimo do odgovora: što da ne? U čemu bi tu bio problem? *Veoma je lako* shvatiti da li neko želi ili ne želi seks, to nam je svima jasno. Kaže se, zapravo, da ga osoba koja nije sigurna možda zapravo ne želi. Protivrečno je to što se opet pretpostavlja, kako bi se odbrani-li isti ti zakoni, da živimo u *kulturi silovanja* i da su te javne politike potrebne zato što valja iz korena menjati kulturu koja ne razlikuje seks od seksualnog nasilja. Iz te perspektive, iako ništa još nije sasvim jasno, problem je upravo suprotan: okruženi smo patrijarhalnom seksualnošću koja sve obavija mrakom i maglom. Do te mere smo naučeni da je nasilje nešto normalno da seksualnu agresiju ponekad ni njene žrtve ne umeju da prepoznaju kao takvu. Ako tu strukturnu analizu dovedemo do krajnosti i kažemo da je silovanje neki oblik *kulture*, morali bismo pretpostaviti da naše društvo prekriva

maglom i žrtve i nasilnike, jer ni jedni ni drugi nisu otporni na seksualnu ideologiju koja briše granice između seksa uz pristanak i seksualnog nasilja. Da li je, onda, pristanak vrlo lako ili vrlo teško sagledati? Da li je sve sasvim jasno ili je pak sve u potpunom mraku?

Slogan „samo ‘da’ znači ‘da’“ treba razumeti u sklopu te čudne ambivalentnosti. I tu postoji dvostruka odbrana *afirmativne paradigme pristanka*. Podrazumeva se, s jedne strane, da žensko „da“ postaje slobodan i autentičan iskaz ako u svoj seksualni život unesemo ugovornu kulturu. Ali, s druge strane, to takođe znači da, u izuzetno opasnom svetu, žena ne može reći „ne“. Kad se spoje te dve teze, prirodno se nameće pitanje: ako nemamo slobodu da odbijemo, kako možemo imati slobodu da pristanemo?⁷

Veoma je paradoksalno razmišljati o pristanku kao o nečemu krajnje lakom, a u isti mah nemogućem. Ipak, da li se prema pristanku možemo odnositi samo na ta dva načina? Ne vode li oba u slepe ulice? U ovoj knjizi ćemo to raskršće posmatrati kao složenu debatu s dubokim društvenim i pravnim posledicama, debatu u kojoj građanstvo neće moći da učestvuje ako je svedemo na to da će neke sudije biti spremne da uvažavaju pristanak, a neke neće. U našem pravosuđu očito ima mačizma, ali ako poričemo da je osnovni problem zapravo stariji, da zakoni koje sudije primenjuju pretpostavljaju odre-

---

7 Kad se u ovoj knjizi navodi „da“ ili „ne“, misli se na izražavanje pristanka ili odbijanja u širokom smislu. Dakle, ako se ne precizira da je reč o verbalnom pristanku, podrazumeva se da žena može pristati na seks (ili ga odbiti) ne samo rečima, nego i gestovima i ponašanjem. U ovom tekstu govorimo o složenosti pristanka i utoliko se više udaljavamo od tvrdnji da se pristanak može pojasniti upotrebom utvrđene forme jer u ovom eseju dovodimo u pitanje upravo takve prečice i navodnu lakoću. Teza koju ovde iznosimo je da ne postoje unapred definisane formule (uključujući i verbalni iskaz) pomoću kojih će pristanak postati nešto jasno, te je stoga *pojašnjenje* ili potvrda pristanka – ili naprosto znanje da li govorimo „da“ ili „ne“ – moguće jedino kao tumačenje značenja naših reči, pokreta i dela u zavisnosti od uvek jedinstvenog konteksta.

đeni pogled na društvenu stvarnost i da je to važno pitanje na koje levica i feministički pokreti treba da odgovore, previdećemo istinsku dilemu. U svim propisima koji bi trebalo da uređuju pitanje pristanka na seks javiće se stari problem koji postavlja Fres: da li u seksu može biti dogovora među jednaka ili je on neumitno platforma za odnose dominacije? Da li pravo treba da dovodi u pitanje pristanak žena pred moćnim muškarcima ili su u patrijarhalnom svetu uslovi za davanje pristanka ionako uvek nepovoljni? Postoje li zastrašujući konteksti u kojima žena ne može da kaže „ne“ ili je u prirodi seksa da zastrašuje u svim kontekstima i na svim mestima?

Zaglušen, zanemaren, poništen medijskom bukom i društvenim protestima zbog pojedinih sudskih postupaka, pojednostavljen parolama i sloganima, izvitoperen političkom propagandom, istinski politički dijalog koji bi obuhvatio i pojam pristanka gotovo nije ni pokrenut. Prema zvaničnom diskursu, pojam pristanka je potpuno jasan, lak, apsolutno jednostavan, neosporan. Upravo ta propisana jasnoća treba da nam pobudi sumnju. Kao pojam, pristanak je teško dokučiv, pun nabora i oštih ivica, višeznačnosti i ograničenja. Upravo zato je moguće da u svojoj unutrašnjosti sadrži različite društvene i političke programe. Unutar te obične reči potencijalno se kriju i preterana vera u ugovor i njegovo potpuno poništenje, i neoliberalni hiperkontraktualizam i gušuća teorija dominacije koja podržava bezbednosne okvire. Da li bismo mogli da izbegnemo i jedno i drugo? Šta ako bi nas kritičko promišljanje pristanka navelo da priznamo i da je on krajnje težak i da ne možemo da ga se odrekemo?

Da bismo razmišljali o pristanku, moramo sagledati njegovu višeznačnost, proći kroz njegova značenja, zapitati se gde su mu granice, začuditi se njegovim paradoksima. Drugim rečima, da bismo uopšte mogli da razmišljamo o smislu pristanka, najpre ga moramo shvatiti kao *problem* a ne kao rešenje.